

Скибицкая Ю. В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Т. Шевченко

В статье на материале пьес из антологии «В поиске театра» (2003 год) выделены смысловые и формосодержательные элементы постмодерной поэтики украинской драмы рубежа XX-XXI веков, а также совершена попытка, несмотря на наличие в анализированных драматических произведениях некоторых элементов постмодерной поэтики, доказать их принадлежность к качественно новому литературному направлению.

Ключевые слова: «поэтика», «постмодернизм», «трансформация постмодернизма», «литературное направление».

Iuliia Skybytska, post-graduate student,
Institute of Philology KNU named after T. Shevchenko

In this article on the material of plays from the anthology “In search of Theatre” (2003) semantic and formal elements of postmodern poetics of the Ukrainian drama of a turn of the XX-XXI centuries are investigated. Also despite of existence in analyzed drama works of some elements of postmodern poetics, attempts are made to prove their belonging to the brand new literary direction.

Keywords: «poetics», «the postmodernism», “transformation of the postmodernism”, “the literary direction”.

УДК 82.193-98:801.73

Слободянік М. М., асп.,
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

УКРАЇНСЬКА БАРОКОВА ЗОРОВА ПОЕЗІЯ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ РЕЦЕПТИВНОЇ ЕСТЕТИКИ

У статті пропонується новий підхід до аналізу зорової поезії – застосування теорії рецептивної естетики. У ході дослідження показано доцільність такого підходу, виявлено, що він сприяє поглибленому розумінню природи української барокової зорової поезії, проявляє основні принципи її інтерпретації.

Ключові слова: українська барокова зорова поезія, рецептивна естетика, горизонт сподівання, стратегія тексту, інтерпретація.

Актуальність порушеної у цій статті теми зумовлюється тим, що масштабна візуалізація інформації у сучасному світі поширюється і на мистецтво, зокрема, сприяючи приверненню особливої уваги до зорової поезії, творення якої на часі. Відповідно, постає питання особливостей сприйняття таких синтезованих творів. Об'єктом дослідження у цій статті є українська барокова зорова поезія. Предмет дослідження – читацьке сприйняття візуальних поетичних творів. Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що зорова поезія розглядається крізь призму читацького сприйняття із залученням сучасних літературознавчих концепцій та естетичних норм.

Розглянемо барокову зорову поезію крізь призму рецептивноестетичного аналізу на прикладі творів І. Величковського з його збірки 1691 р. «Млеко». Але насамперед звернімося до кількох узагальнених зауважень щодо барокової стилістики та власне творчості І. Величковського, дотичних до нашого аналізу.

У контексті рецептивної естетики цікаво визначити, якою мірою барокова зорова поезія може бути заново осмислена наступними поколіннями. Д. Чижевський наголошує: «Не треба, однак, забувати, що барокове мистецтво та барокова поезія зокрема призначені не для іншого часу, а саме для «людей бароко» [5, 275]. Отже, науковець вважає, що потенціал барокових текстів вичерпується інтерпретацією власне барокового читача. У термінах рецептивної теорії це означає, що епоха бароко продукує тексти, горизонт сподівання яких повністю вичерпується горизонтом сподівання читачів того періоду. Із цим твердженням можна посперечатися, оскільки щодо будь-якої епохи можна сказати, що вона для людей того часу. Тим не менше, наступні часи вдаються до переосмислення спадщини попередніх епох. Окрім того, теоретики рецептивної естетики наголошують, що жодне читацьке сприйняття не може вичерпати потенціал тексту. Таким чином, можна висунути тезу, що барокова література відкрита до переосмислення так само, як і література будь-якого іншого періоду.

Продовжуючи тему сприйняття барокової поезії, спинімося на питанні про те, чи можна вважати характер цих творів розважальним. Часто можна натрапити саме на таке розуміння зорової поезії. Проте тут необхідно визначити, що саме вважати розвагою: якщо це буде «розвага» для розуму, то, звичайно, барокова поезія набуває характеру розважальності (як і будь-яка інша література). У цьому контексті розважальність не означає простоту чи примітивність. В. Шевчук у своїй розвідці про І. Величковського називає його поетом вузького діапазону, елітарним, герметичним: «І. Величковський творив для читача вибраного, навченого, мудрого, який уміє розгадувати словесні загадки, підтексти, ребуси і шифри – така поезія могла витворюватися у спокої власного дому, у кабінетний спосіб» [6, 200]. Ця теза підтверджує

елітарний характер зорової поезії, а також зачіпає необхідність наявності підготовки у читача, що буде сприймати текст. Тобто, іншими словами, читацький досвід сприйняття має бути на належному рівні. Справді, імпліцитний читач барокових творів загалом і поезії зокрема постає як високоінтелектуальна та уважна людина. Із такою ідеєю погоджується і В. Шевчук, наводячи слова І. Величковського: «Коли ці вірші мої він швидко пройде, не добачивши, яка в кожному штучка ховається, мало, або жодного не досягне пожитку. Але коли над кожним віршиком так багато забавиться, аж поки зрозуміє, що в ньому за річ захована, вельми її полубить» [6, 200]. Власне, міркування В. Шевчука щодо творів І. Величковського суголосять із основними засадами рецептивної естетики, хоча дослідник і не вдається до самого терміна. Зокрема, він пояснює специфіку творів барокового поета через поняття співвіднесення горизонтів сподівання (читацького і закодованого в тексті), не називаючи, проте, сам термін. В. Шевчук бачить інтерпретацію барокової поезії як «...розкриття таємниць, що мало відбуватися при духовному спілкуванні розумного автора й не менш розумного читача. Автор при писанні віршів доклав немало труду, відповідно, немало труду мав докласти і читач» [6, 200]. Отже, як бачимо, дослідження барокової зорової поезії з погляду рецептивної естетики видається плідним.

Перед тим, як аналізувати власне твори І. Величковського, варто зробити певні теоретичні зауваження. Логічно виділяти макро- і мікрорівень рецептивно-естетичних досліджень. Обидва рівні мають спільну доміную: увага зосереджується на результаті сприйняття тексту. Проте макрорівень передбачає узагальнене дослідження, проекцію на розвиток літератури протягом тривалого часу, а мікрорівень пов'язаний із дослідженням індивідуальної читацької рецепції. Наведена нижче таблиця демонструє основні характеристики дослідження на двох рівнях:

Макрорівень	Мікрорівень
сприйняття й інтерпретація цілих літературних епох, зміна стилів, спадковість явищ літератури	індивідуальне читацьке сприйняття окремого твору
огляд тривалого часу розвитку літератури	розглядається відносно короткий період рецепції

Цікаво звернути увагу на макрорівень рецептивного дослідження: зорова поезія бароко є першою достатньо добре оформленою ланкою у розвитку візуалістики. Отже, саме цей період надається до найбільшого (бо

найтривалішого) переосмислення наступними епохами. В. Шевчук висуває припущення, що «деякі загадки й натяки чи підтексти могли бути зрозумілі сучасникові поета, але для поколінь наступних залишаються зачинені через незнання натякового підгрунтя» [6, 201]. Така думка справді є справедливою, але це не означає, що інтерпретація барокових творів та засвоєння їхнього досвіду недоступні нащадкам. Для наступних поколінь, можливо, відкривається щось нове, актуалізуються нові смисли. Не обов'язково читач має дошукатися до того, що вкладав автор: читач має інтерпретувати те, що міститься у тексті, а не відтворити авторську інтерпретацію цього тексту. Цілком у дусі рецептивної естетики звучить і завершальний заклик І. Величковського у кінці його збірки, який може означати, на думку В. Шевчука, незавершеність роботи та заохочення її продовжити: «Кінець штучкам поетичним... без кінця» [6, 201].

Розглянемо один з найвідоміших творів І. Величковського – «Жартовний вірш», який можна сприймати двома способами: читаючи рядкам та читаючи стовпчиками (кожне перше слово рядка, кожне друге і т. д.). Це різновид так званого чворогранистого, тобто квадратного вірша. Але особливість його полягає у тому, що два способи читання дають абсолютно протилежні значення:

*Остав молитву, дѣвство растли, злих чти, друже,
Лѣность любви, сохраняй злость, лай добрих дуже.
Возненавидѣд трезвенних, пяниц любви зѣло,
Гордих почитай, злослов смиренных всецѣло* [1, 78].

Говорячи у термінах рецептивної естетики, приклад ілюструє дію стратегії тексту: горизонт, який проявляється у дедалі негативнішому значенні, є знаком того, що інтенція тексту, «його «позитивне начало» лежить з іншої сторони горизонту, який необхідно реконструювати у процесі читання» [2, 142]. Ця стратегія сприяє втіленню такої барокової ознаки, як загадковість. Справжній зміст твору зашифрований таким чином, що лише уважний та вдумливий читач може його віднайти. Власне, цей принцип «читання на-впаки» суголосить із специфікою паліндрома, на наш погляд. Як зауважує Ю. Лотман, пряме читання тексту ототожнюється з відкритою сферою культури, а зворотне – з езотеричною [3, 23]. Науковець пояснює магічність і загадковість паліндромних текстів тим, що вони відображають зіткнення земних (прямих) та потойбічних (зворотніх) сил. Отже, уважний читач, який може помітити таку стратегію тексту (тяжіння до оберненості), має можливість повніше реконструювати смисл. У такому випадку естетична дистанція між читацьким і текстовим горизонтом зменшується. На думку Ю. Лотмана,

паліндромне читання є прикладом корінної зміни функціонування семіотичного механізму, коли слово та ціла фраза сприймаються не у лінійній послідовності, а як цілість, як малюнок чи своєрідний ієрогліф. Через це паліндром активізує приховані шари мовної свідомості, набуває глибинного місту [3, 21-22].

Принцип зворотнього читання може реалізуватися по-різному. Вище ми розглянули приклад, де у стосунках зворотності перебувають варіанти змісту тексту. У такому випадку ця стратегія тексту вказує на обраність читача: лише розумний осягне зміст. Інший тип реалізації зворотності – це обернене сприйняття форми, як, наприклад, у відомому паліндромі І. Величковського: «*Анна, во дар бо имя ми обдарованна, / Анна дар и мнь сън мира данна, / Анна ми мати и та ми манна, / Анна пита мя я мати панна...*» [1, 73]. Тут зміст залишається незмінним, але обернене читання все ж не є простою забавкою – воно має функцію підтвердження істинності вислову. З таким розумінням погоджується і О. Ткаченко [4].

Третій випадок стратегії тексту зі спрямуванням на оберненість можна проілюструвати загадкою І. Величковського: «*НАстрОЙ навспак цинобру: если угадаеш, / горшИИ Кто з Сих? ВОлк? ЧИ ЛЕВ? / То мене познаеш*» [1, 85]. У цьому так званому курйозному рядковому акровірші використано принцип зворотності для створення ефекту загадки. Тут паліндромне читання реалізує свою езотеричну якість: справжній зміст вислову прихований, і щоб його побчити, читачеві слід докласти певних зусиль. Авторська настанова «настрой навспак цинобру» виступає ключем, що відкриває читачеві шлях до розгадки, і сприяє трансформації горизонту сподівання читача.

Загалом барокова зорова поезія, попри свою складність та вишуканість, часто сприймається краще за футуристичну, наприклад. Це можна пояснити тим, що епоха бароко дала не лише численні твори зорової поезії, але й ґрунтовні теоретичні розробки цього питання, поетики, у яких пояснювалися принципи написання та сприймання текстів. Збірка І. Величковського «Млеко» так само має ознаки поетики [6], оскільки автор не просто подає свої твори, але й пояснює їх. Цим зумовлюється той факт, що горизонт сподівання читача скоригується не стільки в процесі читання, скільки перед ним.

Отже, розглянувши барокову зорову поезію з погляду рецептивної естетики, можна зробити такі висновки:

- 1) теорія рецептивної естетики сприяє поглибленому аналізу принципів інтерпретації української барокової зорової поезії;
- 2) з огляду на макрорівень рецептивного дослідження зорова поезія бароко як перша добре оформлена ланка розвитку української візуалістики

надається до найбільшого (бо найтривалішого) переосмислення наступними епохами;

3) загадковість як ознака бароко послідовно реалізується у дії стратегії тексту під час сприйняття, а саме у тяжінні барокових творів до зворотної інтерпретації;

4) принцип зворотнього читання реалізується у таких формах: а) у стосунках зворотності перебувають варіанти змісту тексту – тоді стратегія тексту вказує на обраність читача (лише розумний осягне зміст); б) оберненість форми, тобто паліндромне читання, яке підтверджує істинність вислову; в) обернене читання у рядковому акровірші проявляє езотеричну якість зворотності (справжній зміст приховано, його треба розгадати);

5) горизонт сподівання читача барокової зорової поезії скоригується не стільки в процесі читання, скільки перед ним через те, що епоха бароко багата на ґрунтовні теоретичні розробки – поетики й риторики, – у яких посягнувалися принципи написання та сприйняття творів;

б) а отже, можна зробити припущення, що для подальшого розвитку та осмислення української зорової поезії важливе значення матимуть не лише творчі пошуки митців, але й теоретичні розробки питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Величковський І. Твори. – К.: Наук. думка, 1972. – 191 с.
2. Дранов А. В. Стратегия текста // Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины. Энциклопедический справочник. – М.: Интрада – ИНИОН, 1996. – С.140-142.
3. Лотман Ю. М. О семиосфере // Лотман Ю. М. Избранные статьи: В 3 т. – Т.1. – Таллинн: Александра, 1992. – С.11-24.
4. Ткаченко О. П. Курйозна поезія в українській бароковій літературі: Дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / О. П. Ткаченко; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1999. – 229 с.
5. Чижевський Д. І. Історія української літератури. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 568 с.
6. Шевчук В. Іван Величковський та Києво-Чернігівська поетична школа другої половини XVII століття // Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII століть: У 2 кн. – Кн. 2. – К.: Либідь, 2005. – С.192-207.

Стаття надійшла до редакції 09.10.14.

Слободяник М. Н., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

УКРАИНСКАЯ БАРОЧНАЯ ЗРИТЕЛЬНАЯ ПОЭЗИЯ В КОНТЕКСТЕ ТЕОРИИ РЕЦЕПТИВНОЙ ЭСТЕТИКИ

В статье предлагается новый подход к анализу зрительной поэзии – применение теории рецептивной эстетики. В ходе исследования обоснована целесообразность такого подхода, показано, что он способствует углубленному пониманию природы украинской барочной зрительной поэзии, проявляет основные принципы её интерпретации.

Ключевые слова: украинская барочная зрительная поэзия, рецептивная эстетика, горизонт ожидания, стратегия текста, интерпретация.

Slobodianik M. M., postgraduate,
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

UKRAINIAN BAROQUE VISUAL POETRY IN TERMS OF THE READER-RESPONSE THEORY

The article proposes a new approach to visual poetry analysis – the use of the reader-response theory. The reasonability of such approach is shown in the research. It is argued that the reader-response theory contributes to profound understanding of nature of Ukrainian baroque visual poetry and reveals the main principles of its interpretation.

Key words: Ukrainian baroque visual poetry, reader-response theory, horizon of expectation, strategy of the text, interpretation.

УДК821.161.2-31.09:316.346.2Г.Барвінок

Стецюк С. Ю., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІКА ЗОБРАЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ПРОЗІ ГАННИ БАРВІНОК

Статтю присвячено аналізу особливостей зображення гендерних стереотипів у прозі Ганни Барвінок. Значна увага приділяється гендерному аспекту та поняттю «фемінізм». Мета дослідження – розкрити специфіку